

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİSKİLERİMİZE EKONOMİK AÇIDAN BİR YAKLASIM

AUTHORS: Mehmet ALAGÖZ,Sinem YAPAR,Ramazan UÇTU

PAGES: 59-74

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722163>

TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİMİZE EKONOMİK AÇIDAN BİR YAKLAŞIM

Mehmet ALAGÖZ*

Sinem YAPAR**

Ramazan UÇTU***

ÖZET

1992 yılında bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile aramızdaki ortak değerler (din, dil, kültür ve coğrafi yakınlık) nedeniyle bağımsızlıklarının ilk günlerinden itibaren başlayan işbirliği, bir takım olayların etkisiyle değişen bir hızla devam etmektedir. Bu ilişkilerden biri olan ekonomik ilişkiler; dış ticaret, müteahhitlik, yatırım, bankacılık, finans ve diğer alanlarda gerçekleşmektedir. Ancak bu ilişkiler yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerde daha kalıcı adımlar atılması için bazı yapısal düzenlemelere gidilmesi ve bir takım önlemler alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Ekonomik İlişkiler

ABSTRACT

Because of the common values with the Turkish Republics, took their in dependency in 1992, our cooperation has been countinuing with a changable speed under the effects of some events , since the first days of their in dependency. Economic relations, one of these relations, are on foreign trade, contractory, investment, finance and some other areas. However, these relations are still not in satisfactory level. In order to achive have more permanent economic relations between Turkey and Turkish Republics, there should be some structural changes and some precautions should be taken.

Keywords: Turkish Republics, Economic Relations

1. Giriş

1992 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'ni ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Zengin doğal kaynaklara sahip olmaları nedeniyle bir çok ülkenin gözü Türk Cumhuriyetleri üzerindedir ve ayrıca Rusya hala bu Cumhuriyetleri egemenliği altında görme eğilimini devam ettirmektedir. Bundan dolayı, diğer ülkelerle ilişki kurmasına pek sıcak bakmamaktadır. Merkezîyetçi sistemden serbest piyasa ekonomisine geçme çabası içinde olan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ortak değerler ve coğrafi yakınlık nedeniyle bağımsızlıklarının ilk günlerinden itibaren başlayan işbirliği, dünyada yaşanan konjonktürel dalgalanmalara rağmen (Rusya Krizi, Türkiye'de yaşanan krizler), değişen ve gelişen bir hızla devam etmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

*** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

2. Türk Cumhuriyetleri'nin Genel Ekonomik Durumu

Avrasya jeopolitik hattında fiziki ve ideolojik hakimiyetini kuran ve Japon denizinden Batı Almanya sınırlarına kadar uzanan merkezi planlı ekonomik ideolojinin çöküşe geçmesi, Türk Cumhuriyetleri'nin de içinde yer aldığı SSCB'nin 1991 yılında çökmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çöküşle birlikte, diğer Cumhuriyetler gibi, Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlıklarını kazanarak planlı ekonomik sistemden piyasa mekanizmasına geçme ve dış dünya ile ekonomik bağlar kurma arayışına girmişlerdir (DPT,2000:1). Böylece Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri, merkezi planlı ekonomik sistemden piyasa mekanizmasına geçme hususunda ekonomik dönüşüm programları başlatmışlardır. Bu süreçte, klasik üretim yapısı(emeği yoğun kullanan) dayanan ve buna bağlı olarak da klasik arz ve tedarik sisteminin önemli ölçüde devam etmesi, bu ülkelerin Rusya'ya bağımlılıklarının kısmen devamına yol açmıştır. Eski SSCB ulaştırma yapısının Rusya Federasyonu'na merkezi bir konum sağlaması, Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya'ya bağımlılıklarındaki devamlılığın önemli bir diğer nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya Federasyonu ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin yıldan yıla azalan bir trend izlemesine rağmen, hala ağırlığını koruduğu görülmektedir. Bu durum, ülke ekonomilerin global ekonomilere uyum sağlama hızının artmasıyla birlikte Rusya Federasyonu'na olan ekonomik bağımlılıkları azalması beklenmektedir. Rusya finansal krizi; öncelikle çevresindeki ülkelerin daha sonra da Rusya ile ekonomik ilişkisi olan diğer ülkelerin ekonomilerini çok büyük oranda etkilenmiştir. Ancak özellikle Türk Cumhuriyetleri'nin borçlanma imkanlarını daraltarak borçlanma maliyetlerini arttırmış, dolayısıyla söz konusu ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur (Bilgin,2002:1). Bunun sonucunda bu ülkeler, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde sıkışıp kalmışlardır. Piyasa ekonomisine geçme çerçevesinde fiyatların dünya fiyatlarına yaklaştırılması, eski ticaret kalıplarını yıkmış ve ödemeler sisteminin ülke aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Üretim düşüşü ve ticaretin azalması, takas sisteminin ortaya çıkması, para sisteminin başıboşluğa dönüşmesi, bu Cumhuriyetlerde önemli sorunlara yol açmıştır (Karluk,1999:627).

Bağımsızlık sonrasında Türk Cumhuriyetleri'ndeki ekonomik yapıyı incelediğimizde karşımıza çarpıcı gelişmeler çıkmaktadır. Siyasi bağımsızlığın getirdiği coşku, Türk Cumhuriyetleri'nde kısa bir süre içinde yerini ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi çabasına bırakmıştır. Ancak bu ülkeler, büyük enerji ve tarımsal üretim potansiyeline sahip olmalarına rağmen bu potansiyeli hayata geçirememiş ve böylece serbest piyasa ekonomisine geçişleri de yavaşlamıştır. Özellikle enerji potansiyellerinin uluslararası piyasalara nakli konusunda Rusya Federasyonu'na bağımlılıklarının devam etmesi, ekonomik bağımsızlığını elde etmelerini daha da zorlaştırmaktadır(Turan, Özdemir,2002:1). Ayrıca gerek enerjinin uluslararası piyasalara taşınması gerekse de tarımsal üretimi artırmak için gerekli olan kısa ve orta vadede başta finansman olmak üzere, teknoloji, yönetici sınıf, kalifiye iş gücü gibi ihtiyaçları karşılamada sorunlarla karşılaşmaları ekonomik bağımsızlıklarını elde etme sürecini etkilemektedir.

Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım

Türk Cumhuriyetleri bugünkü üretim imkanları dikkate alındığında, büyük imkanlara sahip oldukları ham petrol, doğal gaz, endüstriyel hammaddeler yanında sınırlı sayıda sanayi ürünleri ihraç edebilecek durumdadırlar. İthal etmek ihtiyacında oldukları ürünler ise başta temel besin maddeleri olmak üzere genel olarak tüketim mallarıdır (Akdiş,2002:1). Zengin kaynaklara sahip bu Cumhuriyetlerin ekonomik sıkıntılarının arkasındaki temel etmen Rusya Federasyonu'na olan bağımlılıklarıdır. Siyasi bağımsızlıklarını 13 yıl önce kazanmalarına rağmen, ekonomik bağımsızlıklarını tam olarak elde edememişlerdir.

Beş Türk Cumhuriyeti ile Türkiye'nin temel göstergeleri aşağıdaki tabloda kıyaslanmıştır.

Tablo 1. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'nin Temel Göstergeleri (1999)

Başlıca göstergeler							
	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
Yüzölçümü Km2	780.000	2.724.900	199.900	491.200	86.600	448.900	3.951.500
Nüfus Milyon	65	14.8	4.9	5.4	7.8	24.9	57.8
GSMH Milyar \$	201	17.3	1.4	3.2	4.2	18.4	44.5
İhracat Milyon \$	27	9.139	504	1.143	1.745	2.300	14.831
İthalat Milyon \$	41	5.052	554	1.382	1.172	2.600	10.462
Dış ticaret hacmi Milyon \$	68	14.739	1.051	2.621	2.778	4.155	25.344
Toplam dış borç Milyar \$	114	7.5	0.9	2	1	3.1	14.5

Kaynak: Fatih Turan, Atakan Özdemir, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme", <http://foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/fatih.htm>, 14.12.2002.

Mevcut durumda, ekonomik büyüklükler açısından Türkiye'nin tüm verilerinin (yüzölçümü hariç), Türk Cumhuriyetleri'nin toplam verilerinden çok daha büyük değerlere sahip olduğu Tablo 1'de görülmektedir. 1999 yılı itibarıyla, Türk Cumhuriyetleri'nin toplam 44.5 milyar dolar olan GSMH'sı, Türkiye'nin GSMH'sından yaklaşık beş kat daha küçüktür. Ülkelerin dış ticaret hacimleri karşılaştırıldığında; Türk Cumhuriyetleri'nin toplam dış ticaret hacmi 25.3 milyon dolar iken Türkiye'nin 68 milyon dolardır. Türk Cumhuriyetleri'nin toplam dış borç miktarları da Türkiye'nin dış borç miktarından oldukça küçüktür.

3. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Bu İlişkilerin Sektörel Bazda Değerlendirilmesi

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ni ilk tanıyan ülke olmuştur. Aramızdaki din, dil, ırk ve kültür bağları, bu ülkelerle ilişkilerimizin geliştirilmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır. Türkiye'nin teknik bilgi birikimi ve sanayileşme yolunda sahip olduğu deneyimler de bu ülkeler için Türkiye ile işbirliğinin önemini artırmaktadır. Türkiye, bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Türk Cumhuriyetleri ile çok yönlü ve özel ekonomik ilişkiler (ikili ticari anlaşmalar, kayırlan ülke uygulamaları, gümrük muafiyetleri, vergi muafiyetleri, vb.) kurmuştur. Ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde ulaştırma ve haberleşmenin önemi nedeniyle, bu alanlarda işbirliğine öncelik verilerek kara ve hava ulaşım anlaşmaları yapılmıştır. Kurulan telefon santralleri ve yer uydu istasyonları ile bu ülkelerin dünya ile haberleşmeleri Türkiye üzerinden sağlanmıştır. Bu arada petrol, doğalgaz ve maden cevherlerinin çıkarımı, işletilmesi ve ulaşımı ile enerji, tarım ve hizmet kesimlerinde ortak yatırım için anlaşmalar yapılmıştır (Seyidoğlu, 1999a:284-285). Bu ilişkilere daha yakından bakabilmek için sektörel bazda bir inceleme yapmak yerinde olacaktır. Bu sektörler, dış ticaret, müteahhitlik hizmetleri, bankacılık ve finans sektörü, yatırımlar, sanayi ve tarım sektörü, ulaştırma, iletişim ve enerji sektörüdür.

3.1. Dış Ticaret Sektörü

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerine bakıldığında, ticaret hacimlerinin bu ülkelerin bağımsızlıklarını takiben giderek artan yüksek değerlere ulaştığı, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'nden daha ziyade hammadde ithalatı yaptığı ve bu ülkelere mamul maddeler ihraç ettiği görülmektedir (Kabasakal, 2001:53-54). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı ihracat ve bu Cumhuriyetlerden yaptığı ithalat yıllar itibarıyla aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı (Milyon \$)

Ülkeler	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Azerbaycan	94.02	68.21	132.12	161.14	239.22	319.80	327.16	248.05	239.73
Kazakistan	13.72	67.85	106.58	150.77	163.32	210.58	214.30	96.59	116.14
Kırgızistan	1.81	17.04	14.85	38.15	47.08	48.43	41.51	23.19	20.28
Özbekistan	36.62	213.53	131.80	138.54	229.85	210.59	156.18	99.13	82.12
Türkmenistan	7.28	83.88	84.15	56.28	127.12	117.53	95.81	106.62	119.45
Toplam	153.45	450.51	469.50	545.08	806.59	907.93	834.96	573.58	567.72

Kaynak: Öner Kabasakal, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik ve Ticari İlişkileri, *Avrasya Etüdları* 20, Özel Sayı, Yaz-2001, s.54

Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım

Tablo 3. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden İthalatı (Milyon \$)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Azerbaycan	25.46	33.93	8.88	21.77	38.23	58.17	50.34	44.00	95.60
Kazakistan	8.78	43.74	32.30	86.63	93.69	164.90	253.56	295.91	346.34
Kırgızistan	1.34	3.47	3.65	5.51	5.87	7.45	6.77	2.77	2.31
Özbekistan	20.26	31.93	78.59	61.52	56.47	94.61	96.20	47.47	85.79
Türkmenistan	17.97	76.89	65.55	111.82	99.89	72.60	41.99	67.02	97.80
Toplam	73.81	189.96	188.97	287.25	294.15	397.73	448.96	457.17	627.84

Kaynak: Öner Kabasakal, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik ve Ticari İlişkileri, *Avrasya Etüdleri* 20, Özel Sayı, Yaz-2001, s.55

Toplam olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne 1992 yılında 153.45 milyon dolar olan ihracatı, 2000 yılında 567.72 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin 1992 yılında bu ülkelerden yaptığı 73.81 milyon dolarlık ithalat, 2000 yılında 627.84 milyon dolara çıkmıştır. Toplam hacim olarak 1992 yılında 227.26 milyon dolar olan ticaret 2000 yılında 1195.56 milyon dolara yükselmiştir. Tablo 2 ve 3'ten görüleceği gibi ilk kez 2000 yılında Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'nden yaptığı ithalat ihracatın üzerine çıkmıştır. Bu durum daha ziyade Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret açığından kaynaklanmaktadır. Türkiye Kazakistan'dan önemli miktarlarda mineral madde ve adi metal ithal etmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne ihracatının 1992 yılından itibaren büyük artışlar göstererek, 1997 yılında 907.93 milyon dolara ulaştığı, ancak 1997 yılından itibaren büyük azalış göstererek 2000 yılında 567.72 milyon dolara indiği görülmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne ihracatındaki bu gerileme bir ölçüde Asya Krizinin etkileri olarak açıklanabilirse de Türkiye'nin bu ülkelere ihracatının yeterince teşvik edilmediği kabul edilmeli ve buna göre gereken önlemler alınmalıdır.

Tablo 4. Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatımızın Ülkelere Göre Dağılımı (Yüzde Pay)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Azerbaycan	55.3	30.8	15.1	29.6	32.1	35.2	39.2	43.2	40.5
Kazakistan	10.4	15.1	30.6	27.7	22.0	23.2	25.7	16.8	20.5
Kırgızistan	1.0	3.8	3.9	7.0	6.3	5.5	5.0	4.0	3.6
Özbekistan	29.3	47.4	15.0	25.4	30.8	23.2	18.7	17.3	14.4
Türkmenistan	3.9	18.6	19.6	10.3	8.8	12.9	11.5	18.6	21.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TURAN Fatih, ÖZDEMİR Atakan, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme", <http://foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/fatih.htm>, 14.12.2002

Tablo 5. Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatımızın Ülkelere Göre Dağılımı
(Yüzde Pay)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Azerbaycan	39.3	17.9	4.7	7.6	12.9	14.6	11.2	9.6	15.2
Kazakistan	11.8	23.0	17.0	30.2	33.1	41.4	56.5	64.7	55.2
Kırgızistan	1.6	1.8	2.3	1.9	1.9	1.9	1.5	0.6	0.4
Özbekistan	23.6	16.8	41.5	21.4	19.1	23.7	21.4	10.4	13.7
Türkmenistan	23.7	40.5	34.6	38.9	33.0	18.4	9.4	14.7	15.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TURAN Fatih, ÖZDEMİR Atakan, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme”, <http://foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/fatih.htm>, 14.12.2002

Yukarıda yer alan tablo 4 ve 5'ten Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne olan ihracatı ve bu ülkelere ithalatı oransal olarak incelendiğinde, 1992-2000 döneminde bu ülkelere yapılan ihracatımızda en çok payı alan ülkenin Azerbaycan, en az payı alan ülkenin ise Kırgızistan olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde ithalatımızda ise Kazakistan ilk sırada yer alırken, Kırgızistan en alt sırada yer almaktadır. Türk Cumhuriyetleri arasında ihracatımız açısından ilk sırada yer alan Azerbaycan'a en fazla ihraç ettiğimiz maddeler, buğday unu, kimyaca saf sakaroz, margarin, elektrik enerjisi, yumurta, telekomünikasyon cihazları, bitkisel yağlar, alıcı ihtiva eden vericiler, sabunlar ve hububat öğüten makinelerdir. İthalatımız açısından ilk sırada yer alan Kazakistan'dan ise en çok ithal ettiğimiz maddeler arasında demir-çelik ürünleri, bakır, petrol yağları, hububat, ham deri-postlar, alüminyum, inorganik kimyasallar, pamuk, makineler ve çinko yer almaktadır (<http://ekutup.dptgovtr/turk/cumh/oik.528.pdf>, 2002).

Bütün bu rakamlar aramızdaki ticaret potansiyelini tam olarak yansıtan rakamlar değildir. Halen bu ülkelerde kişi başına gelirin çok düşük olması, çok zengin kaynaklara sahip olmalarına karşın, kaynaklarını işletmemiş olmaları bunun en büyük nedenleridir. Bu ülkelerdeki gelir artışları ile birlikte, ticaretimizin de önemli ölçülerde artacağını bekleyebiliriz. Ayrıca ekonomilerimiz arasındaki tamamlayıcılık niteliği de ekonomik ilişkilerin gelişmesine uygun ortam hazırlayan önemli nedenlerden birisidir (Seyidoğlu, 1999b:175).

3.2. Yatırımlar ve Müteahhitlik Sektörü

Türk Cumhuriyetleri kapalı ekonomik sistemden kurtulup, serbest pazar ekonomisine geçmeleriyle birlikte, dış yatırımları da kabul etmeye başlamışlardır. Türk firmaları da doğrudan dış yatırımlarda bulunarak veya ortaklıklar yoluyla Türk Cumhuriyetleri'nde önemli yatırımlar yapmışlardır. Halen Azerbaycan'da sınai tesis inşaatı, sınai yatırımlar, petro-kimya, telekomünikasyon, ulaştırma, enerji, gıda, pazarlama, konfeksiyon, inşaat malzemeleri, mutfak eşyaları, mobilya, ayakkabı, sıhhi tesisat ve imalat sanayi dallarında faaliyet gösteren yaklaşık 1200 Türk Firması vardır. Kazakistan'da ise yaklaşık 150 Türk firması,

otel, iş merkezi, konut, hastane gibi tesislerin inşaatı, telekomünikasyon, gıda, tuğla, demir çelik, bakır, tekstil ve petrol sanayi konularında faaliyet göstermektedir. Kırgızistan'da yine benzer konularda faaliyet gösteren 200 Türk firması bulunmaktadır. Özbekistan'da Türk yatırımcıları telekomünikasyon, otoyol, hava alanı, otel ve fabrika yapımı gibi daha ziyade müteahhitlik hizmetlerinde faaliyet göstermektedirler. Firma sayısı açısından birinci sırayı alan Türkiye, yatırım tutarı ve iş hacminde aynı başarıyı gösterememiştir (Kabasakal,2001:41).

Türkiye, 1973 ortalarında Petrol Krizinin yol açtığı ekonomik duraklama ve enflasyon döneminden sonra müteahhitlik ve danışmanlık hizmetleri alanında önce Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine, sonra da Rusya ve Ukrayna başta olmak üzere Sovyetler Birliğine açılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bu Türk müteahhitlik ve danışmanlık firmaları Türk Cumhuriyetleri'ne de yatırımları arttı ve bu ülkelerde önemli projelerin yapımını üstlendiler(Seyidoğlu, 1999b:175). Nitekim, 1990-1999 döneminde Türk firmalarının yurt dışından üstlendikleri müteahhitlik işleri 18.3 milyar dolar olup, bu miktarın %36'sı Rusya'dan, %22'si de Türk Cumhuriyetleri'nden alınmıştır. 1990-1999 döneminde Türkiye Müteahhitler Birliği/ Uluslararası Müteahhitler Birliği (TMB/UMB) üyesi firmaların üstlendikleri projelerin alt sektörler itibarı ile dağılımı ise; %28 konut yatırımlarına (bu oran 1980-1989 döneminde %44 idi), %15'i endüstriyel tesislere (1980'lerde %3 idi), %15'i iş merkezi ve idari binalara, %5'i otellere, %4'ü petro-kimya tesislerine %3'ü de enerji santrallerine aittir. Diğer taraftan 1999 yılı sonuna kadar tüm Türk firmalarının almış olduğu müteahhitlik hizmetlerinin tutarı 50 milyar dolar olup, bunun %31.1 milyar dolarlık kısmı TMB/UMB üyesi firmalar tarafından üstlenilmiştir. TMB/UMB üyesi firmaların Türk Cumhuriyetleri'nden 1990-1999 döneminde elde ettiği 3.7 milyar dolarlık müteahhitlik hizmetlerine diğer firmaların katkıları da hesaba katıldığında (yaklaşık) %40 fazlası ile bu miktarın 4 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir. Türk firmalarının tekstil ve gıda sanayi gibi diğer sahalarla yapmış olduğu yatırımlar da hesaba katıldığında Türk iş aleminin Türk Cumhuriyetleri'nde yapmış olduğu toplam iş hacmi ile yatırım tutarının 6 milyar doları aştığı bilinmektedir (Çarıkçı,2001:289).

Gelecekte müteahhitlik hizmetleri alanında bu ülkelerde daha büyük bir talep ortaya çıkacağı muhakkaktır. Bunun temel nedeni ise, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde mevcut binalar, tesisler, yollar vs. komünizm zamanından kalması ve bunların büyük bir çoğunluğu eskimiş, aşınmış ve onarım görmemiş ve hatta önemli bir kısmı da kullanılmaz duruma gelmiş olmasıdır. Bütün bunlara, bir de artan nüfus ve kentleşmenin yol açtığı konut, hastane, yol, vs. gibi ihtiyaçları ekleyecek olursak, önümüzdeki yüzyılda müteahhitlik hizmetlerine olan talebin boyutları daha iyi anlaşılabacaktır. Türk müteahhitlik firmaları kullandıkları malzeme ve işçilerin önemli bölümünü Türkiye'den sağlamaktadırlar. Dolayısıyla bu hizmetlerin teşvik edilmesi, hem ülkelerimiz arasındaki yakınlaşmaya katkı sağlayacak, hem de ülkeye önemli bir ölçüde döviz kazandıracaktır (Seyidoğlu, 1999b:175).

3.3. Bankacılık ve Finans Sektörü

Bankacılık ve finansman ilişkilerimize bakıldığında, ülkemiz bankalarının bölgede şubeler açtığını, bazı bankaların KOBİ Yatırım Kredileri verdiğini, Türk Eximbank'ın bölgeye yönelik kredi, garanti ve sigorta programları uyguladığı ve TİKA'nın desteklediği projeler bulunmaktadır. Kredi-finance ilişkilerinin en önemli sac ayağını teşkil eden Eximbank kredileri'nin işleyişinde ve geri dönüşünde bazı problemler yaşandığı görülmekte olup, bölgeye yönelik yeni bir kredi finansman stratejisinin geliştirilmesi gerekmektedir (DPT,2000:1). Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik ihracat ve yatırım faaliyetleri ilk yıllarda Eximbank kredileri ile desteklenmiş ve bu dönemde gerek ihracatımızda, gerek üstlenilen müteahhitlik projelerinde ciddi bir artış görülmüştür. Ancak, kredi desteğinin azalmasıyla birlikte bu olumlu süreç hızla tersine dönmüş, finansman tercihi bakımından Batılı ve Uzak Doğulu firmalar ile rekabet şansı olmayan firmalarımız yavaş yavaş pazardan çekilmeye başlamışlardır (Turan, Özdemir, 2002: 1).

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığına çok hazırlıksız yakalanmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin kardeş ülkelerin kalkınmaları için yaptığı katkılar küçümsenmeyecek düzeydedir. Türkiye 1992-1998 döneminde yaklaşık 2 milyar dolarlık dış yardım ve kredi sağlamış olup, bu yardımların %88'i (1.8 milyar dolar) Türk Cumhuriyetleri'ne tahsis edilmiştir. 1992-Mart 2000 döneminde sadece Türk Eximbank tarafından, Türk Cumhuriyetleri'ne (vadesi gelip de ödenmeyen borç taksitleri dahil) yaklaşık 1.2 milyar dolarlık Türkiye'den ithalat (mal) kredisi ve proje kredisi açılmıştır. Bu 1.2 milyar doların ise %75.7 si (853 milyon dolar) kullanılmıştır. Mal kredisi kardeş ülkelerin Türkiye'den mal ithalatı için kullanılmış olup, açılan bu kredilerin vadesi gelen kısmının 50.4 milyon doları geri ödenmemiştir. Bu ödenmeyen meblağın %66'sı (Nahçıvan'ın 21.5 milyon dolarlık borcu dahil) Azerbaycan'a aittir (Çarıkçı,2001:287-288).

Türk Eximbank, Mart 2000 itibarıyla, Türkmenistan'a 163.26 milyon dolar tutarında kredi açmıştır. Kredilerin 88.26 milyon doları proje, 75 milyon doları da mal kredisidir. Proje kredilerinin 29.35 milyon dolar ile %33.25 ve mal kredilerinin 74.99 milyon dolar ile %99.99'u kullanılmıştır. Kredilerin geri ödemesinde ortaya çıkan sorunlar yeni projelerin finansmanını zorlaştırmaktadır (<http://www.deik.org.tr/bultenler/200261892647turkmenistan-ulkebulteni-ekim2000.pdf>).

Özbekistan, Orta Asya ülkeleri arasında kredi borçlarını düzenli ödeyen tek ülkedir. İki ülke arasında Türk Eximbank'ının Özbekistan'a kredi vermesi yönünde İyi Niyet Protokolü 1992 yılında imzalanmıştır. 1999 yılı sonu itibarıyla Özbekistan'a 125 milyon dolar ihracat kredisi, 250 milyon doları da proje kredisi olmak üzere toplam 375 milyon dolarlık kredi açılmıştır. Bu kredilerin önemli bir bölümü kullanılmıştır (<http://www.deik.org.tr/bultenler/20031215103333ozbekistan-aralik2003.pdf>).

Türk Eximbank Kazakistan'a 55.7 milyon dolarlık kısmı ticaret finansmanı, 184 milyon dolarlık kısmı da yatırım projelerine yönelik toplam 240 milyon dolarlık kredi açmıştır. Bu kredinin ticari kısmından 40 milyon doları, yatırım

kısından ise 173 milyon doları kullanılmıştır. Toplamda kullanılan rakam 213 milyon dolara ulaşmıştır (<http://www.deik.org.tr/bultenler/2003521155436kazakistan-mayis2003.pdf>).

Haziran 1993'te Türk Eximbank ve Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası arasında 75 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu kredinin 28.73 milyon dolarlık kısmı mal ihracatı, 46.28 milyon dolarlık kısmı ise proje kredisi olarak belirlenmiştir. Daha sonra yapılan değişiklik ile toplam kredi miktarı azaltılmış ve proje kısmı 12.37 milyon dolara, ihracat kredisi ise 35.76 milyon dolara indirilmiştir. Bu kredi çerçevesinde bu güne kadar finansmanı sağlanan projeler şunlardır: bir otel, bir trafo merkezi inşası, zirai ilaçlar, kürk fabrikası için kimyasal madde, mobilya fabrikası makineleri, ekmek fırınları, telekomünikasyon sistemleri, otobüs, minibüs, araba ve haberleşme cihazları ihracatıdır. Türkiye tarafından ayrıca Kırgız Cumhuriyeti'ne 1993 yılında 10.8 milyon dolarlık bir buğday kredisi kullanılmıştır. Kırgızistan'a yapılan ihracat, İhracat Kredi Sigortası programları çerçevesinde de desteklenmektedir. Türk Eximbank'ın verdiği bilgiye göre Kırgızistan'ın tüm Türk Cumhuriyetleri'ne açılan krediler içinde almış olduğu pay %7'dir. Bu oran Özbekistan için %33, Azerbaycan için %23, Kazakistan için %22 ve Türkmenistan için %15'tir. Bugüne kadar dört defa kredi borç ertelemesi yapılmıştır. Haziran 1995'te yapılan birinci borç ertelemesi anlaşmasından sonra Eylül 1996'da ve Aralık 1998'de borç erteleme anlaşmaları yapılmıştır. En son olarak 2001 yılında bir borç erteleme anlaşması yapılmıştır. Ancak, Kırgızistan'ın Paris Kulübü'ne gitmesi ve dış borçlarının yeniden şekillendirilmesi sebebiyle bu borç erteleme anlaşması işlevini yitirmiştir (<http://www.deik.org.tr/bultenler/200415105022kirgizistan-ekim2003.pdf>).

1992 yılında Türk Eximbank tarafından Azerbaycan'a 250 milyon dolar kredi taahhüt edilmiş, bunun 100 milyon doları 'Mal Anlaşması' (başlangıç tarihi 21.4.1993) ve 150 milyon doları 'Proje Anlaşması' (başlangıç tarihi 22.1.1994) olarak belirlenmiştir. 8 Ağustos 1996 tarihinde yapılan anlaşma ile faizlerin ödenmesi, 74,82 milyon dolarlık ana para ödemesinin ise ertelenmesine karar verilmiştir. Eximbank kredisinin tam olarak kullanılmamasındaki temel neden Azerbaycan hükümeti tarafından proje belirlemede ve kabul edilen projelerin Türkiye'ye gönderilmesindeki gecikmelerdir. Türk Eximbank Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne de 20 milyon dolar kredi sağlamıştır. Halen bu kredinin 19.6 milyon dolarlık bölümü kullanılmıştır (<http://www.deik.org.tr/bultenler/azerbaycan-mart2001.pdf>).

Türk Eximbank, Kısa Vadeli İhracat Kredi Sigortası Programı ile ihracatçı firmaların bir yıl içerisinde gerçekleştirecekleri bir yıla kadar vadeli işlemleri teminat altına almaktadır. Bu çerçevede Azerbaycan'a yapılan 1901400 dolar, Kazakistan'a yapılan 1529892 dolar, Kırgızistan'a yapılan 6740 dolar, Özbekistan'a yapılan 15000 dolar ve Türkmenistan'a yapılan 1128681 dolar tutarında ihracat sigorta teminatı altına almıştır. Bankacılık işlemlerinin geliştirilmesi amacıyla Merkez Bankası Türk Cumhuriyetleri Merkez Bankaları ile muhabirlik ilişkisi tesis etmiştir. Ayrıca Türkiye'deki birikimlerin Türk Cumhuriyetleri'ndeki Merkez Bankaları personeline aktarılması için Türk

İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) desteği ile eğitim programları düzenlenmiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası öncülüğünde 1995 yılında Avrasya Borsalar Federasyonu kurulmuştur. Federasyonun Türk Cumhuriyetleri de dahil olmak üzere 22 üyesi vardır. Avrasya Borsalar Federasyonunun amacı üye ülkelerin menkul kıymet borsaları arasında işbirliğini pekiştirmek, üye ülkeleri uluslar arası borsalarda temsil etmek ve bölgedeki uluslararası borsaların entegrasyonun sağlamaktır (Kabasakal,2001:43-44).

Azerbaycan'da Ziraat Bankasının %46'lık katılımıyla 1995 yılında Azerbajian – Turkish Commercial Bank kurulmuştur. 1999 yılında da Universal Holding'in %90'lık katılımıyla Ege International Bank Bakü kurulmuştur. Kazakistan'da 1992 yılında Emlak Bankası'nın %35'lik katılımıyla Türkiye – Kazakhstan International Bank kurulmuştur. 1993 yılında da Ziraat Bankasının %94'lük katılımıyla Kazakhstan – Ziraat International Bank kurulmuştur. 1998 yılında ise Demirbank'ın %99.97'lik katılımıyla Demir – Kazakhstan Bank kurulmuştur. Kırgızistan'da 1997 yılında Demirbank'ın %60 hisse ile katılımıyla Demir – Kyrgyz International Bank kurulmuştur. Özbekistan'da ise Ziraat Bankasının %50 hisse katılımıyla 1993 yılında Uzbekistan – Turkish Bank kurulmuştur. Türkmenistan'da da 1993 yılında Ziraat Bankasının %50'lik katılımıyla Turkmen – Turkish Commercial Bank kurulmuştur. 1993 yılında Halk Bankası'nın %25'lik iştiraki ile Uluslar arası Türkmen Halk Kalkınma Bankası kurulmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nde ortaklıklar yoluyla faaliyete geçen Türk Bankaları her türlü Uluslararası Bankacılık hizmetlerini sunmaktadır (Kabasakal,2001:42).

3.4. Diğer Sektörler

Yukarıda açıkladığımız sektörler yanında, işbirliği yapılan diğer sektörler; maden-metalurji, tarım, sanayi, ulaştırma ve enerji sektörleridir.

Maden-metalurji ve tarım sektörlerinde arzulanan ölçüde bir gelişmenin sağlanamadığı görülmekte olup, bu sahada oldukça önemli bir potansiyel olduğu düşünülmektedir. Ulaştırma sektörüne bakıldığında telekomünikasyon sektöründe ülkemizin bazı yatırımlar gerçekleştirdiğini, hava ulaştırmacılığının oldukça tatminkar bir düzeye ulaştığı, bununla birlikte, dış ticaretimizin sınırlı kalmasının en önemli sebeplerinden birisi olan kara ve demiryolu taşımacılığının geliştirilemediği görülmektedir. Sanayi sektörüne yönelik münasebetlerimiz değerlendirildiğinde ülkemizin tekstil, konfeksiyon ve gıda sanayi gibi bazı alt sektörlerde bölgede yatırımlara giriştiği, bununla birlikte genel olarak sanayi sektörü ikili ilişkilerinin cılız kaldığı görülmektedir. Enerji sektörüne yönelik olarak ilişkilerimiz değerlendirildiğinde özellikle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın(TPAO) Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan da petrol ve gaz sahası satın alma, ortak girişim gibi faaliyetlerle arama ve üretim sürecine girdiğini, diğer yandan ülkemizin Hazar petrollerine Baku-Ceyhan Boru hattı projesi ile ülkemiz üzerinden dünya pazarlarına ulaştırma hususunda önemli çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Bununla birlikte enerji sektörünün aşırı sermaye yoğun ve riskli olması ve yoğun uluslar arası rekabet sebebiyle ülkemizin bölgesel projelerden arzulanan düzeyde pay alamadığı görülmektedir (DPT,2000:1).

Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım

Sovyetlerin merkeze bağımlı sanayi gelişme politikası nedeniyle, Türk Cumhuriyetleri'nde Sovyet döneminde küçük sanayinin gelişmediği bilinmektedir. Buna karşılık, Türkiye, küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölge modelleriyle sanayinin gelişimi konusunda önemli mesafeler kat edilmiş, değerli birikimlere sahip olmuştur. Türkiye bu birikimlerini, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarını takiben bu ülkelere aktarmaya başlamıştır. TİKA ve KOSGEB işbirliğinde KOBİ'lerin geliştirilmesi amacıyla Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik eğitim programları düzenlenmiş, müşavirlik hizmetleri verilmiş, küçük sanayi siteleri modeli Türk Cumhuriyetleri'ne anlatılmış ve model Türk Cumhuriyetleri'nce benimsenmiştir(Kabasakal,2002:1).

Türk Cumhuriyetleri petrol ve doğalgaz ürünleri bakımından zengin ülkelerdir. Türkiye, Türkmenistan doğalgazının, Azerbaycan ve Kazakistan petrollerinin Türkiye üzerinden batı pazarlarına taşınmasını arzu etmektedir. 30 milyar m³/yıl taşıma kapasiteli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi gerek Türkiye, gerekse Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan için son derece önem taşımaktadır. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri petrol ve doğalgaz üretim ve işleme tesisleri ve boru hatları yapım ve onarım işleri bakımından da müteahhitlik sektörümüz için önemli iş alanları oluşturmaktadır (Kabasakal,2001:48-49).

Ekim 1998 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan Kazakistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanı ile ABD Enerji Bakanı (gözlemci) tarafından imzalanan Ankara Deklarasyonu, Hazar Denizi hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için Hazar-Akdeniz (Baku-Tiflis-Ceyhan) hattının "Ana Petrol Boru Hattı" olarak gerçekleştirmesini öngörmektedir. Aynı tarihte Türkmen gazını dünya pazarlarına taşıyacak bir boru hattı projesinin gerçekleştirilmesini öngören bir Anlaşma, Türkiye ve Türkmenistan Cumhurbaşkanılarınca imzalanmıştır (Karluk,1999:628).

Azerbaycan da petrol sahalarının işletilmesi için Amerikan, Rus ve batılı petrol şirketlerinden oluşan konsorsiyumda, TPAO'nun %1.75 olan hissesi, %6.75'e yükselmiştir. Bu arada Hazar petrollerinin, dünya pazarlarına ulaştırılmasını sağlayacak petrol boru hatları konusundaki çalışmalarda Türkiye de aktif bir şekilde yer almaktadır (Karluk,1999:628). TPAO, Azerbaycan da 1993 yılında kurulan Uluslar arası Petrol Şirketleri Konsorsiyumunda (Apreşon; Çıraklı ve Güneşli sahaları) %6.75, Şah Deniz Projesinde %9, Kurdaşi Projesinde %5 ve Alov Projesinde %10 hisseye sahiptir. Halen, TPAO Apreşon sahasında üretilen petrolden gelir temin etmeye başlamış bulunmaktadır. Özel Petrol Şirketimiz Petoil de Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR ile %50 ortaklık bazında Azer Petoil Şirketini Kurmuştur. Kazakistan da 1993 yılında kurulan Kazak Türk Munay Şirketinde TPAO %49 hisseye sahiptir (Kabasakal,2001:49).

4. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik Düzenlemeler

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında çeşitli alanlarda ilişkilerin ve işbirliğinin esaslarını düzenleyen yaklaşık 300 adet anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla, bu ülkeleri ekonomilerinin güçlendirilmesi, sosyal yapılarının iyileştirilmesi, bağımsızlıklarının ve uluslararası toplumla bütünleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır (Karluk,1999:627). Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarını müteakiben ticari ve ekonomik işbirliği anlaşmaları, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları, çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmaların temel amaçları ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin genel kurallarını tespit etmek, yatırımcıları desteklemek ve teşvik etmek ve vergilendirmede ortaya çıkabilecek mükerrer uygulamaları ortadan kaldırmaktır. Ayrıca bu ülkeler ile karma ekonomik komisyonu toplantıları düzenlenerek, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin tüm yönleriyle ele alınması, mevcut ilişkilerin geliştirilerek yeni işbirliği alanlarının tesis edilmesi ekonomik ve ticari ilişkilerde ortaya çıkan sorunların görüşülmesi sağlanmıştır (Kabasakal,2001:53).

Tablo 6. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar

Ülke/Anlaşma	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	Yatırımların Karşılıklı Teş. ve Korun. Anlaş.	Çifte Vergilen. Önlm. Anlaşması
Azerbaycan	01.11.1992	09.02.1994	09.02.1994
Kazakistan	10.09.1997	01.05.1993	15.08.1995
Kırgızistan	24.10.1997	28.04.1992	02.07.1999
Özbekistan	13.04.1998	28.04.1992	08.05.1996
Türkmenistan	03.12.1991	02.05.1992	17.08.1995

Kaynak: Fatih Turan, Atakan Özdemir, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme", <http://foreigntrade.gov.tr/cad/dtdergi/ocakozel2002/fatih.htm>, 14.12.2002

Türkiye, İran, Pakistan arasında bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla 1964 yılında kurulmuş olan Kalkınma Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilatı, şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak, 1985'de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) adını almış ve 1992 yılında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın katılımlarıyla, üzerinde 300 milyon insanın yaşadığı 7 milyon kilometre karelik alanı kapsayan 10 üyeli bir örgüt haline gelmiştir. ECO, orta vadede üye ülkeler arasındaki işbirliğinin gerçekleştirilmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerine ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir (<http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa-Birligi/eco.htm>).

Seçilmiş mallarda %10 indirim sağlayan Tercihli Tarife Düzenlemeleri bölge içindeki ticaret kaldırmada ilk adım olmuştur. Ayrıca uygulanabilir çalışmalar için bir ECO Özel Fonu kurulmuştur. Bölge içi ticareti ve ekonomik aktiviteyi desteklemek amacıyla, ECO Transit Ticaret Anlaşması ve ECO'ya üye ülke işadamları için Vize işlemlerinin Basitleştirilmesi Anlaşması Mart 1995 tarihinde

Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım

İslamabad'daki üçüncü dönem toplantısında imzalanmıştır (<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/62ekois.htm>).

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile beraber olduğu bölgesel ekonomik teşkilatlardan olan ECO'nun ülkemiz için önemi aşikardır. Türkiye konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm Dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileriyle mütalaa edildiğinde, ECO'ya lider olması ve bu teşkilatı yönlendirme durumunda ise de son katılan yedi ülkede Batılı anlamda henüz hukuki mevzuatın çıkarılmamış olmasına ilaveten, İran'ın engellemeleri ile ECO'da önemli bir ekonomik işbirliği geliştirmek mümkün değildir (Çarıkçı,2001:297).

Tarihi, kültürel ve dini yakınlık, coğrafi açıdan birbirini tamamlayan ülkelerden oluşma, zengin hammadde kaynaklarına ve geniş bir pazara sahip olma, ECO'nun bir işbirliği-entegrasyon girişimi olarak başarı şansının yüksek olabileceğine işaret etmektedir. Bu avantajlara karşılık sermaye yetersizliği ve ekonomik gerilik, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, örgüte yeni katılan Türk-Müslüman Cumhuriyetleri'nin yeniden yapılanma-geçiş sorunları ve bunlarla da ilişkili olmak üzere başka blok ya da ülkelere bağılılık/bağımlılık, söz konusu potansiyelden yararlanılmasını güçleştiren koşullar olarak dikkati çekmektedir. Bu güçlüklerin üstesinden gelinerek örgütün etkin bir konuma ve işbirliğe kavuşturulması, her şeyden önce, üye ülkelerin böylesi bir işbirliği girişiminin yararlılığını kavramalarına ve bu yönde kararlı tutum izlemelerine bağlı bulunmaktadır (Güran,Aktürk,1995:299).

Türkiye'nin girişim ve öncülüğünde yürütülen çalışmalar sonucu, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen toplantıda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu'nu Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanmasıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) kurulmuştur. KEİ, özel sektöre öncelik veren ve öncülük tanıyan bir model üzerine kurulmuştur (<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/75karadeniz.htm>). KEİ Bölgesi, serbest ticareti savunmasına rağmen, üye ülkeler arasındaki mevcut ekonomik ve siyasi problemlerin önemli boyutlarda olması birliğin etkinliğini sarsmaktadır. Özellikle Türkiye ile Yunanistan arasındaki geleneksel çekişme birliğin geleceği konusundaki karamsarlığın esas nedenidir (Güngör,2000:83).

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ECO, KEİ gibi organizasyonlar içinde ortak üye sıfatıyla yer almaktadır. Ancak KEİ içerisinde Yunanistan, ECO içerisinde İran gibi Türkiye'nin sürekli olarak çatışma içinde olduğu ülkelerin olması istenilen sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Bunun için Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir ekonomik entegrasyon oluşturulması kaçınılmaz görülmektedir (Çarıkçı,2001:291). Türkiye'nin ilk aşamada Avrasya Ekonomik İşbirliğini tesis etmek üzere çekirdek kurumları oluşturması gelecek kuşakların Türk Dünyası ekonomik entegrasyonunu görebilmelerini sağlayacaktır. Çekirdek birliğin KOBİ'ler çerçevesinde kurulması Türkiye bakımından yapılabilir, Türk Cumhuriyetleri bakımından zaruri görülmektedir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kurulacak kurumsal bir işbirliği Türk Cumhuriyetleri bakımından sadece ekonomik değil aynı zamanda stratejik

olarak da gereklidir. Aralarında ekonomik işbirliğini kurumsallaştırmayan Türk Cumhuriyetleri ve ortak medeniyet alanımızdaki dost ülkelerin (Balkan ülkeleri öncelikli) gelecekte batılı büyük oluşumların, Çin ve Japonya'nın pazarı olmaya mahkum olacaklarını beklemek mümkündür. Şu halde Türk Cumhuriyetleri ya kendi aralarında kuracakları bölgesel oluşum ile küreselleşmenin içinde yer alabilecekler ya da pazar olarak kalacaklardır (Kabasakal,2001:58).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türk Cumhuriyetleri ile ülkemiz arasında varolan ortak dil, din, kültür ve coğrafi yakınlık Türkiye'yi bir anlamda bu ülkelerle işbirliği yapma sorumluluğu içine sokmuştur ve bu sorumluluğu, Eximbank aracılığıyla, verdiği kredi ve yardımlarla, sağladığı altyapı hizmetleriyle ve Türk işadamlarının Türk Cumhuriyetleri'nde yaptığı yatırımlarla yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak, bu ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen ekonomik ilişkiler istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun temelinde, Türkiye'den kaynaklı olarak, yatırım yapan Türk işadamlarına devletin yapmış olduğu desteğin yetersiz kalması, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ilk yıllarında ihraç ettiğimiz malların kalitesiz olmasının "Türk malı" imajını zedelemesi ve en önemlisi Türkiye'nin uluslararası ekonomi politikasının daha çok Avrupa Birliği'ne dönük olması yatmaktadır. Türk Cumhuriyetleri açısından baktığımızda ise bu ülkelerde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçişte ve özelleştirme çabalarında yaşanan sıkıntılar, haberleşme, ulaştırma, bankacılık, sigortacılık vs. gibi alt yapı yetersizlikleri, özel işletmeciliğin geliştirilmesi için bir ticaret ve sözleşme hukuku ile uygun bir idari yapının tam olarak oluşturulamaması ilişkilerin gelişmesini engellemektedir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik işbirliğinin arttırılması için sektörel bazda, karşılaştırılmalı üstünlüklere dayanan bir bölgesel ortak politika oluşturulması, Türk işadamlarına bu bölgede yatırım yapmaları için teşvik uygulamalarında yeni bir sistem oluşturulması, bir sigorta istemi ile yapılacak yatırımların güvence altına alınması ve tek elden yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin istenilen seviyeye ulaşabilmesi için kamu ve özel sektörün işbirliği yapması da gereklidir. Türkiye'nin petrol kaynakları düşünüldüğünde Türk Cumhuriyetleri'nin ülkemiz açısından öneminin aşikar olduğu görülmektedir. Ayrıca ekonomik işbirliği faaliyetleri arttırılmalı ve bu yapılırken aramızda en azından bir gümrük birliğinin oluşturulabileceği de düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- AKDİŞ Muhammet, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik, Sosyal, Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler", <http://makdis.pamukkaleedu.tr/mak5htm>, 09.12.2002.
- "Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri", <http://www.deik.org.tr/bultenler/azerbaycan-mart2001.pdf>, 05.03.2004.

- BİLGİN Gazi, “Rusya Krizinin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ne Etkisi”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel/2002.rusya.htm>, 14.12.2002.
- ÇARIKÇI Emin, **Ekonomik Gelişmeler ve AB İlişkileri, Türk Cumhuriyetleri’nde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye’nin Ekonomik Destekleri**, Makale No:28, Tutibay Yayınları, 1.B., Ankara, 2001.
- “Ekonomik İşbirliği Örgütü”, <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/62ekois.htm>, 31.12.2002.
- “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)”, <http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/AvrupaBirliği/eco.htm>, 31.12.2002.
- GÜNGÖR Bayram, “Türkiye İle Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Entegrasyonun Olabilirlik Etüdü”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 2000, Sayı:6.
- GÜRAN Nevzat, AKTÜRK İsmail, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık Birimi, 2.B, İzmir, 1995.
- KABASAKAL Öner, “Türk Cumhuriyetleri’nin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA’nın Rolü”, <http://www.foreigntrade.govtr/ead/dtdergi/ocalözel2002/kazak.htm>, 11.12.2002.
- KABASAKAL Öner, “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik ve Ticari İlişkileri, **Avrasya Etüdları 20**, Özel Sayı, Yaz-2001.
- “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/75karadeniz.htm>, 31.12.2002
- KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1999.
- “Kazakistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri”, <http://www.deik.org.tr/bultenler/2003521155436kazakistan-mayis2003.pdf>, 05.03.2004.
- “Kırgızistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri”, <http://www.deik.org.tr/bultenler/200415105022kirgizistan-ekim2003.pdf>, 05.03.2004.
- “Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri”, <http://www.deik.org.tr/bultenler/20031215103333ozbekistan-aralik2003.pdf>, 05.03.2004.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Kurulu Raporu**, <http://ekutup.dptgovtr/turk/cumh/oik.528.pdf>, 25.12.2002.
- SEYİDOĞLU Halil, “Türk Cumhuriyetleri İle Olan İlişkilerde Gelişmeler”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1999, Sayı:15.
- SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, 13.B., İstanbul, 1999.

- TURAN Fatih, ÖZDEMİR Atakan, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme”, <http://foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/fatih.htm>, 14.12.2002.
- “Türkmenistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri”, <http://www.deik.org.tr/bultenler/200261892647turkmenistan-ulkebulteni-ekim2000.pdf>, 05.03.2004.